

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд на тема: „Разбирането за тайната и лъжата в
юношеска възраст“

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“
област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
професионално направление 3.2 Психология

автор: Венелина Стоева Стоева

научен ръководител: проф. д.п.н. Румен Стаматов

рецензент: доц. д-р Стоил Мавродиев, ЮЗУ „Н. Рилски“ – Благоевград

Разбирането за морално-етичните феномени, които детерминират човешкото поведение и са екзистенциалния филтър, чрез който осмисляме света, и себе си, е сложен проблем. Разбирането е интегрално явление и включва взаимодействието между различните функции на съзнанието: когнитивната, екзистенциално-афективна, рефлексивна. Зависи от индивидуалния опит, възрастта, личностни характеристики, не на последно място - то е индикатор за личностната зрялост.

Разбирането за моралните явления като част от собствената ни същност не са сред често изучаваните явления в психологията. Авторът на дисертационния труд си поставя за цел да осветли разбирането за два конструкта: „тайната“ и „лъжата“ в периода на юношеската възраст, когато става откриването на идентичност и консолидирането на личността.

Трябва да отбележим, че въпросът за разбирането на тайната и лъжата в юношеска възраст е непроучен у нас. Осъществяването на замисъла на дисертационния труд и реализирането на изследването ще разкрие тенденции относно морално развитие на юношите и осмислянето от самите тях на моралните категории, би осветлило актуални тенденции относно развитието на нашето общество, би дало насоки за формирането на

личността, корекцията и превенцията на девиации. Всичко това прави темата актуална и оригинална.

Дисертационният труд има класическа структура и е разгърнат в общ обем от 184 стр. плюс приложения.

Целесъобразно, докторантката е подходила към анализа на конструктите „тайна“ и „лъжа“ в няколко плана: в полето на междуличностните взаимоотношения; развитието на Аз-а; моралното развитие.

За да даде определения на двата конструкта, Венелина Стоева тръгва от етимологията и смислите на понятията в битиен контекст, и опирайки се на съответни литературни източници, дефинира двете понятия: тайната е свързана със стремежът на индивида на прикрие нещо, което би застрашило неговата самооценка; лъжата се дефинира като „съзнателно измамно съобщение във формата на твърдение“. Посочени са основни форми на лъжата; релевантно и стегнато са цитирани автори, работещи по проблемите като Пол Екман, DePaulo, Pfeiner и др.

Разбирането и представите за тайната и лъжата влизат в ролята на регулатори на поведението и на интерперсоналните отношения, което е и един от ракурсите на изследване. Докторантката убедително доказва тезата, че отношенията с връстниците оказват влияние върху развитието на автономния морал. Взаимоотношенията са важни за всеки аспект от функционирането на изграждащата се личност. Както правилно се отбелязва: именно в „пространството на тези отношения се появяват и много от моралните категории като вяръност, загриженост, честност, споделяне на значими преживявания и опит, приемане и доброта“. Уместно са представени тезите на автори като Bukowski & Newcomb, Saarni, Hartup и др. Стоева умее да работи с литературните източници като цитира целенасочено, без излишни отклонения.

Не е пропуснат и фактът, че интерперсоналните отношения са ключов момент за изграждане на идентичността на юношите, акцентира се върху това, че отношенията в този възрастов период претърпяват сложни метаморфози и трансформации; извежда се образът на приятеля. Логично и целесъобразно се разглежда и друг аспект на тези отношения – необходимостта от определени качества, които юношите трябва да притежават, същите са разкрити чрез представянето на възгледите на Съливан и др.

Добре защитена е тезата, че: „... разположени в контекста на близките отношения, тайната и лъжата се откриват едновременно като белези и като изисквания към самите отношения“ (стр. 12).

По-нататък в дисертационния труд е разкрита своеобразна “анатомия“ на тайната и лъжата, както и спецификата им в разглеждания възрастов период. Паралелното разглеждане на двата конструкта позволява по-добре да се открият техните роли и функции в контекста на развитие на Аза, както и разбирането им от юношите.

Органично и задълбочено се разкриват разбирането за моралните категории през призмата на собствената мотивация, социалните интенции.

Показва се сложността и нееднозначността на моралните преценки за лъжите.

Друг акцент от теоретичното изграждане на научния труд е изследването на тайната и лъжата в контекста на интраперсоналните отношения. И тук са представени различни гледни точки на водещи автори, които обаче не са свързани механично; чрез тях докторантът разкрива собственото си разбиране за разглежданите явления. Разбирането и съставянето на все по-вярна, непредубедена и реалистична представа за собствения Аз преминава през формирането на моралните категории, в т.ч. – за тайната и лъжата. Релацията „аз – другите“ се приема като детерминанта за мотивацията да се запази тайна или да се изрече лъжа.

Разкрива се ролята на моралното мислене в изясняването на двете явления. Позовавайки се на класици като Колбър се разкрива способността на децата и подрастващите за морални преценки, и за тяхното разбиране и интегриране в собствения опит. И тук проличава умението на докторантът да анализира и извлича необходимата информация от литературни източници.

Подчертава се, че разбирането за тайната и лъжата е свързано с последствията от собственото поведение, и с това да се разберат чуждите намерения. Основен момент тук е причинността.

Тъй като акцентът в дисертационния труд е разбирането, авторката е разгледала позициите на Жан Пиаже и Л. Колбърг, очертани са ограниченията в предходните възрастови периоди и трансформациите, които настъпват в мисленето през юношеството. Изводите, които са направени на стр. 25 и 26 са релевантни.

Свидетелство за задълбочеността на проучването е разглеждането на други явления от душевния живот, които са свързани с тайната и лъжата. Това е въпросът за спазването на правилата, социалните норми и последиците от тях; доверието в междуличностните отношения и мотивацията.

За концептуализацията и осмислянето на конструктите „тайна“ и „лъжа“ са обособени три насоки на анализ: интерперсонално, интраперсонално и плоскостта на моралния контекст. Тайната и лъжата са представени като процес и резултат.

Представена е типология (таксономия) на тайните и лъжите на базата на съответни критерии.

Чрез направените собствени обобщения и изводи проличава авторската позиция относно изследваните текстове.

Дизайнът на изследването разкрива концепцията на дисертационния труд. Целта, задачите и хипотезите са взаимно обусловени и логически свързани. Специално внимание заслужава оригиналният подход на

изследване. Докторантката използва ситуации (истории), чрез които изследва три характеристики. Това е един комплексен подход (метод), включващ елементи на проективните техники, тестовете, контент анализ, който позволява да се направи не само статистически, но и по-дълбинен анализ на емпиричните данни. Самите истории отразяват реални и близки до учениците ситуации. Тъй като това е безспорен принос, трябва да се посочи ясно, че авторката е разработила историите. Извадката е голяма и позволява да се извеждат статистически значими резултати. Спазени са етичните норми за изследване на малолетни и непълнолетни лица. Данните са подложени на съответни статистически процедури.

Анализът на резултатите е направен чрез дисперсионен анализ. Най-напред се установява степента на типичност на историите за лъжата до изследваните лица. Прави се корелация между типичността и фактора пол; типичност – възрастова група. Така се установява дали има статистически значими различия.

По-нататък е представен рангът по близост до поведението на изследваните лица. И тук се установяват корелации с пола и възрастовата група.

Освен нагледно представените резултати, Стоева прави и свои коментари.

Друг основен момент от анализа на резултатите от собственото изследване е включването на историите за лъжа. Най-напред е установена степента на типичност на осемте истории за изследваните ученици; след което се анализират връзките с факторите „пол“, „история“ и „възрастова група“. След статистическите данни читателят се запознава с точни коментари и интерпретации. Представен е рангът по близост и рангът по негативност на историята до поведението на ИЛ. Отново същите са подкрепени със съответни фигури и стойности. Изводимо от данните е обобщението на стр. 88.

Интерес представляват резултатите, свързани с използването на нечестното поведение като стратегия за постигане на успех. Разкрива се влиянието, което оказва факторът „вид решение“ върху изразеността на различни чувства. Установяват се различия по пол. Обобщението на стр. 104 отразява точно направените по-горе анализи и интерпретации.

Със същата прецизност са представени и анализирани отношенията между степента на близост и нанесената вреда. По отделно и подробно се анализират ситуациите. Установява се, че близостта е значим фактор, определящ преценката за изричане на лъжа.

Целият анализ е логически структуриран и информативен. Проличава умението на авторката да борави със статистическата програма, да анализира и интерпретира емпиричната фактология.

По същата логическа схема са анализирани резултатите от шестте истории, свързани с тайната. Данните са представени по независимите фактори „пол“ и „възрастова група“ и зависимите променливи степен на типичност на историята за изследваното лице, ранговете по близост на историята до тяхното поведение, и ранговете по негативност на историята. Всяка история е анализирана по отделно, изведени са психометрични характеристики. Обобщенията на стр. 140 – 141 са релевантни.

Обобщението и генералните изводи са изключително задълбочени и представят Венелина Стоева като перспективен млад учен. От текста проличава умението за аналитично мислене и вникване в дълбочината на проблема.

Формулираните приноси отразяват точно научните и практико-приложни постижения на дисертационния труд.

Авторефератът пресъздава коректно цялото изложение.

В заключение:

Дисертацията е реализирана на високо научно равнище. Проведено е значимо и мащабно научно изследване, установена е спецификата на изследваните явления и отношенията между тях. Трудът има теоретична и практико-приложна стойност и значимост.

Докторантката притежава отлична психологична култура и грамотност.

Всичко това ми дава основание убедено да гласувам **ЗА** присъждането на ОНС „доктор“ на Венелина Стоева Стоева по област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.2 Психология.

Благоевград
05.09.2016 г.

Рецензент:
(доц. д-р Стоил Мавродиев)